

O

rtadođu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceđi

Duygu Dersan Orhan

Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Bu çalışma, Arap Baharı adıyla anılan sürecin Ortadoğu'da yarattığı dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Arap dünyasındaki toplumsal hareketleri tetikleyen iç ve dış faktörler ele alınmaktadır. Uluslararası güçlerin bu gelişmelerin hangi noktasında durduğu değerlendirilmektedir. Bölgedeki gelişmeler genel bir dalganın parçası olarak ele alındıktan sonra, ülkeler bazındaki farklılıkları ortaya koymak adına, Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de bu süreçte yaşanan siyasi olaylar teker teker incelenmektedir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, Arap dünyasındaki olayların nasıl okunması gerektiği ve demokratik bir dönüşümün mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Arap Baharı, ayaklanma, toplumsal hareket, demokratikleşme

Giriş

Arap coğrafyasında 2010 yılı sonunda başlayan yönetim karşıtı halk hareketleri, 21. yüzyılın en önemli tarihi olaylarından birisi olarak kabul görmektedir. Yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, 2010 Aralık ayında, Tunus'ta başlayan isyan dalgası ile birlikte çeşitli değişimlere sürüklenmiştir. Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan ötürü pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan isyan ve değişim talebi bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiş, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetim değişiklikleri ile sonuçlanmış, bir çok Arap ülkesinde de halkın yönetime karşı protestolar başlatmasına sebep olmuştur. Suriye'de rejim, isyan hareketlerine karşı yaklaşık iki yıldır büyük bir direnç gösterirken, binlerce sivilin ölümüne neden olmuştur. Bölgede iç çatışma ve siyasi çekişmeler yoğun bir şekilde devam etmekte, beklenen demokratik ortam bir türlü yerleşmemektedir. Bu çalışma kapsamında, Ortadoğu'da meydana gelen yönetim karşıtı ayaklanmaların nedenleri, yönetim değişimleri sonrası mevcut durum ele alınacak, bölgede demokratik bir dönüşümün mümkün olup, olmadığı tartışılacaktır.

Ortadoğu'da yaşanan bu dönüşüm süreci, ağırlıklı olarak "Arap Baharı" adı ile anılmaktadır, ayrıca "Arap Devrimleri", "Arap İsyanları" ve "Arap Uyanışı" olarak da ifade edilmektedir. Genel nitelendirmelerin yanında, Tunus'ta gerçekleşen halk ayaklanmasına "Yasemin Devrimi", Mısır'dakine ise "Nilüfer Devrimi" gibi isimler verilmektedir. Bu durum basit bir adlandırma gibi gözükse de, arkasında çeşitli nedenlerin yattığı düşünülmektedir. "Arap Baharı" teriminin ortaya atılmasında, 1968'de Çekoslovakya'da ortaya çıkan Sovyetler Birliği karşıtı halk ayaklanmalarına verilen isim olan Prag Baharı'ndan esinlendiği düşünülmektedir (İnaç, 2011). Buna ek olarak, batılı devletlerin sürece olumlu yaklaşmasından ötürü, canlanma, uyanma gibi anlamları içerisinde barındıran "bahar" kelimesini kullandığı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede "Arap Baharı" teriminin Batı menşeli olduğu ve yaşanan sürece pozitif anlamlar yüklemek maksadı taşıdığı düşünülmektedir. Ancak, halk hareketlerinin başlamasının ardından 2 yıla aşkın bir sürenin geçmiş olması ve Ortadoğu'da beklenen demokratik ve barışçıl yapının henüz inşa edilememiş olması, "Arap Baharı"nın "Arap Kışı"na döndüğü şeklindeki yorumlara neden olmaktadır. Diğer taraftan Arap halk hareketlerinin "Yasemin Devrimi", "Gül Devrimi" gibi isimlerle anılması, Orta Asya ve Kafkaslar'da, Batı'nın desteğiyle gerçekleşen "Gül Devrimi" (Gürcistan), "Turuncu Devrim" (Ukrayna) nitelendirmelerini çağrıştırmaktadır. Literatürde, halk hareketlerinin bir devrim olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusunda da bir görüş birliği mevcut değildir. Araştırmacılar bu sürece "Devrim" adını verse de, kimi araştırmacılar ve akademisyenler, devrimlerin daha keskin kopuşları ifade ettiğini belirterek (Oğuzlu 2011, 16), daha ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmiş ve "Arap Ayaklanmaları" ya da "Arap Aydınlanması/Uyanışı" terimlerini uygun görmüştür.

Ayaklanmaların Nedenleri

Bölgeyi yakından takip eden araştırmacıların bile tahmin edemediği, büyük bir sürprizle karşılanan ayaklanma süreci şu soruları beraberinde getirmiştir: "Ortadoğu'da yaşanan değişim dalgasının arkasında yatan nedenler nedir?" ve "Değişim gerçekten içsel bir talebi mi yansıtmaktadır yoksa başta ABD olmak üzere batılı güçlerin yeni bir oyunu mudur?" Bu sorular karşısında, konuyu takip eden uzmanlar; bölgede yaşanan gelişmelerin, Ortadoğu'yu daha da istikrarlaştırıp, kolay manipüle edilebilir bir konuma sokmak adına

tasarlanmış bir dış kurgunun ürünü olduğuna inanlar ve yönetim karşıtı ayaklanmalarını, bölge halklarının iradesi dahilinde değerlendirenler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Ortadoğu yıllar boyunca batılı güçlerin satranç tahtası olduğundan, Ortadoğu'daki herhangi bir gelişmede batının parmağı olduğuna inanmak bir gelenek halini almıştır. Bu düşünceden hareketle, bölgedeki son gelişmeler de batının bölgeye ilişkin bir senaryosu olarak algılanmaktadır. Bu inanışta haklılık payı yok değildir, bölgede hakim olan batılı güçler yıllarca Ortadoğu'yu çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Her ne kadar kendileri demokratik rejimlerle yönetilseler ve demokrasinin propagandasını yapsalar da, başta ABD ve Fransa olmak üzere batılı devletler, çıkarları doğrultusunda kendileri ile işbirliği yapan diktatörleri desteklemişlerdir. Diğer bir ifadeyle, istikrarı, demokrasiye tercih etmişlerdir. İzlenen bu politika ile bölgeye ilişkin ekonomik çıkarlarının devamlılığını sağlamışlardır. Bunun en tipik örneklerinden birisi, tüm dünyada demokratikleşmenin savunuculuğunu yapan ABD'nin, Ortadoğu'nun en otoriter rejimlerinden birisi olan Suudi Arabistan ile kurduğu yakın ilişkilerdir.

Ortadoğu'daki halk ayaklanmalarının dışsal faktörler tarafından tetiklendiği görüşünü savunanlar, batılı devletlerin son derece iyi ilişkiler içerisinde olduğu Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali ve Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden ne gibi bir çıkarları olacağı sorusuna net bir cevap verememektedir. Olayların ilk olarak patlak verdiği Tunus'ta, Avrupa Birliği ile özellikle ekonomik anlamda yakın ilişkiler içerisinde olan, batının "ılımlı" bir politikacı olarak tanımladığı Bin Ali'nin iktidarının sona ermesi büyük bir şaşkınlık yaratmış. uzun bir süre batı bu konuyla ilgili olarak bir tepki vermekten kaçınmıştır. Gerek batı gerekse Arap medyası özellikle, Fransa Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy'nin ve Avrupa Birliği'nin Tunus'ta gelişmeler karşısındaki sessizliğini eleştirmiştir (The Guardian, 17 Ocak 2011). Diğer taraftan 30 yıllık iktidarı süresince, batı ile işbirliği içerisinde olan, hatta Ortadoğu'nun kritik meseleleri karşısında bir Arap devletinden ziyade batılı bir duruş sergileyen ve en önemlisi İsrail ile 1979 yılında imzalanan Camp David Barış Antlaşması'nın devamlılığını sağlayan, Mübarek'in devrilmesi, başta ABD olmak üzere batılı devletler açısından büyük belirsizliklere ve endişelere yol açmıştır. Batının sürece ilişkin endişelerini arttıran diğer bir konu, gerek Tunus, gerekse Mısır'da iktidarların devrilmesi sonrasında yapılan ilk seçimelerde İslamcı partilerin kazanmasıdır. Bu ülkelerdeki İslami partiler modern söylemlerle barışık bir dil kullansalar ve direk karşı karşıya gelmekten kaçınırsalar da, özellikle 11 Eylül saldırıları sonra gelişen "İslamofobi" dahilinde, yükselişleri endişe yaratmaktadır.

Başta ABD olmak üzere batının bu olayların neresinde durduğuna baktığımızda; rejim değişiklikleri her ne kadar özellikle Mısır ve Tunus'ta içsel dinamikler tarafından tetiklenmiş olsa da, batılı güçlerin olayların dışında durmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Kendileri ile işbirliği içerisinde olan diktatörleri desteklemek politikasının çöktüğü batılı devletler, ya Mısır'da olduğu gibi karşı devrimlere destek vererek kendileri ile işbirliği içerisinde olacak yeni oluşumlar yaratmakta ya da Tunus'ta olduğu gibi yeni iktidarlarla işbirliği geliştirme yollarını aramaktadır. Diğer taraftan, Tunus ve Mısır'la başlayan ayaklanma sürecinin, ABD tarafından, petrol kaynaklarını ele geçirmek amacıyla

Libya’da ve uzun süredir çatışma halinde olduğu Beşar Esad rejimini devirmek maksadıyla da Suriye’de yerel güçleri provoke etmek suretiyle başlatıldığına dair güçlü bir inanış bulunmaktadır. Bu sebepte ötürü, Arap ülkelerinde yaşanan halk isyanları genel bir dalga-nın parçası olsa da, birim düzeyinde analiz yapılması, ülkelerdeki gelişmeler ve olayların seyrinin tek tek ele alınması daha doğru olacaktır. Dalacoura’nın da ifade ettiği gibi, bu süreç, bir seri birbiriyle bağlantılı ancak farklı olayları kapsamaktadır (2011, 63).

İçsel faktörlere odaklanıldığında bölgedeki ayaklanmaları tetikleyen ilk konunun ekonomik problemler olduğu gözlemlenmiştir. Ortadoğu’daki iktidarlar izledikleri ekonomik politikalarla kelimenin tam anlamıyla “iflas” etmiştir. Rejimler, iktidara yakın gruplara iş olanakları yaratırken, çığ gibi artan genel nüfusa istihdam sağlayamamış ve ülkelerde büyük bir gelir adaletsizliği oluşmuştur. 1996-2006 yılları arasında Ortadoğu’da işgücü, yıllık olarak dünyanın diğer gelişmiş olan ülkelere kıyasla üç kat artmış ve dünyanın en yüksek işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalınmıştır (Malik, Awadallah 2011, 2). Bu rakamlarda, bölgedeki kadınların son yıllarda işgücüne katılmasında büyük bir pay vardır. Bölgede işsizlik %10’un altına düşmemekte, ülkelerde yaşayan halkların %20’sinden fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Çubukçu 2012, 65). Uzun yıllar korumacı, millî ekonomiler tarafından yönetilen ülkelerde liberalleşme politikaları bir ümit ışığı yaratsa da, bekleneni verememiştir. Küreselleşme politikaları Arap ekonomileri açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Üretimin küreselleşmesi ile birlikte yabancı sermayeyi ülkelere çekmek için ucuz işgücünü ön plana çıkaran Ortadoğu devletleri, ne istedikleri oranda bir sermaye yakalayabilmiş, ne de işsizlik oranlarını düşürebilmiştir. Aksine, ücretleri azalan kitleler, uygulamalar karşısında tepki göstermeye başlamıştır. Devletlerin asgari düzeyde de olsa halklarının ekonomik taleplerine karşılık verememesi, rejimlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Mevcut ekonomik yapıdan pay alamayan halk, bu durum karşısında tepkisini dile getirmek istediğinde de siyasi baskı ile karşılaşmıştır. Bunun sonucu olarak da, yıllardır siyasi ve ekonomik talepleri karşılanmayan halk kitlesi durdurulamaz hale gelmiş ve son yaşanan olaylar patlak vermiştir. Ekonomik sorunlar özellikle Tunus ve Mısır örneğini açıklama noktasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Ayaklanmalar başlangıçta ekonomik gerekçelerle başlasa da, kısa süre içerisinde siyasi özgürlük talepleri ön plana çıkmıştır (Çubukçu 2012, 39). Tarihsel olarak Ortadoğu ülkelerindeki siyasi sistemler demokratik bir katılıma ve iktidar değişimine olanak tanımamıştır. Tek parti iktidarı ve tek adam yönetimi, bölgedeki siyasi yapıların genel karakteri olarak ortaya çıkmaktadır. Seçimler göstermelik olarak yapılmış, halka herhangi bir alternatif sunulmayarak, tek lidere “evet” mi “hayır” mı dedikleri sorulmuştur. Halkın baskı ve korkuyla sandıklara gittiği seçimlerden çıkan %99 gibi gerçek dışı oy oranlarıyla mevcut iktidarların devamlılığı sağlanmıştır. Babadan oğula iktidar devri, sadece kraliyet ailelerinin yönetiminde olduğu monarşilerde değil, kendilerini cumhuriyet olarak tanımlayan Suriye ve Mısır gibi ülkelerde de gerçekleşmiş ya da planlanmıştır. İzledikleri korku ve baskı politikaları ile iktidarların yönettikleri kitlelerle aralarındaki makas giderek açılmış, halklarından kopuk, demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları gibi kavramları dışlayan yönetimler varlığını sürdürmüştür. Otoriter rejimler siyasi muhalefetin gelişmesine izin vermemiştir. Muhalif olarak öne çıkan figürler sürgüne gönderilmiş, hapis cezasına çarp-

tırılmış ya da faili meçhul cinayetlere kurban gitmiştir. Ancak, Arap halkları son yıllarda çeşitli ortamlarda yeni liderler ve yeni söylemler beklentisi içerisinde olduğunu ortaya koymaya başlamıştır. Halkın reform veya ifade özgürlüğü talep ettiği noktada da baskı ile karşı karşıya kalması, toplumsal hareketleri tetikleyen diğer unsur olmuştur.

Bölgedeki olayların toplumsal yapısını anlamak için tarihe bakmak gerekmektedir. 400 yıla yakın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan bu bölge, 1. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve 1940'lara kadar "manda" rejimleri adı altında sömürgeleştirilmiştir. Bu süreçte, işgalci batılı devletler, bölge devletlerinin sınırlarını, etnik ve dini unsurları dikkate alınmaksızın yapay bir şekilde belirlemiştir. Bu durum, bölge ülkelerinin bağımsızlık sonrası dönemde, anayasal yapılarını oldukça istikrarsız, etnik ve toplumsal unsurlar üzerine kurmalarına neden olmuştur. Bu çerçevede, bölgede "ulus-devlet" projesi başarılı olamamış, bölge halkları bağlılıklarını devletlerine karşı değil, etnik dini, mezhepsel veya aşirete dayalı unsurlara karşı göstermiştir (Hinnebusch 2005, 153). Bazı, Arap ülkelerinde, yönetsel yapılanmaların etnik, dini, mezhepsel veya kabilesel unsurlara göre belirlenmesi, bazı kesimlerin temsil edilememesi veya yönetimde söz sahibi olamaması sorununu ortaya çıkarmıştır ki, bu durum bölgede yaşanan son ayaklanmaların diğer bir boyutudur. Suriye'de nüfusun çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluşturmasına rağmen, ülke, 1970 yılından bu yana Nusayri azınlığa mensup olan Esad ailesi ve onların yakınları tarafından yönetilmektedir. Aynı şekilde Bahreyn'de 2011 yılı Şubat ayında başlayan ayaklanmanın temelinde de Şii-Sünni çatışması yatmaktadır. Bahreyn nüfusunun çoğunluğunu Şiilerin oluşturmasına rağmen ülke yönetiminde Sünnilerin bulunması, Şii nüfus tarafından protesto edilmekte, Şiiler yönetimde ağırlıklı bir rol almak istemektedirler. Diğer bir taraftan, Libya'yı bir "aşiretler ülkesi" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Libya'nın devrik lideri Kaddafi, çok küçük bir aşirete mensup olmasına karşın tüm devlet mekanizmasını aşiretleri birbirine düşürmek üzerine kurmuş, önemli kilit görevlere kendi yakınlarını ve aşiret üyelerini getirmiştir.

Arap bölgesindeki halk hareketleri ekonomik, siyasi ve toplumsal temellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu noktada, "Bölgede yoksulluk, işsizlik, genç nüfusun varlığı ve anti-demokratik yönetimler yeni bir olgu değil. Bu unsurlar hep vardı, ancak isyan yoktu, bu olaylar neden 2011 yılında patlak verdi?" sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabını 21. yüzyılda Arap dünyasında artan okuma yazma oranlarında ve başta internet olmak üzere iletişim kanallarının artmasında aramak gerekmektedir. Bu durum Ortadoğu'da halkların bilinçlenmesine ve dünyada nelerin olup bittiğini yakından takip etmesine fırsat tanımıştır. Arap dünyasındaki insanlar, dünyanın diğer bölgelerindeki olayları takip etmekte, farklı yaşam biçimlerinden etkilenmekte ve bu çerçevede beklentilerini arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarını yakalamaya ilişkin güçlü bir istek oluşmaktadır. İletişim araçlarının özellikle değişim taleplerinin adeta "domino" etkisi yaratarak bir ülkeden diğerine sıçraması noktasında büyük bir etkisi olduğu şüphesizdir. Bu bağlamda bölgede yaşanan olayları "sosyal medya devrimi" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Tunus

Arap coğrafyasında 2010 yılında başlayan yönetim karşıtı halk hareketlerinin altında yatan nedenleri genel olarak grupladıktan ve ortak özelliklerini ortaya koyduktan sonra, her ülkenin kendi dinamiklerini incelemenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, isyan dalgasını başlatan Tunus’la başlamak anlamlı olacaktır. Tunus’ta halkın, isyanlar öncesinde, ekonomik problemler ve işsizlikle boğuştuğu bilinmekteydi ve devletin ekonomik politikaları halk tarafından fazla görünür olmayan küçük ölçekteki protestolarla eleştirilmekteydi. İsyanı körükleyen olay ise, 18 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Bua-zizi isimli gencin, pazar meydanında sebze meyve arabasına el koyulmasına karşın yaptığı protestoda kendini yakarak kurban etmesi olmuştur. Bu olayın ardından Tunus halkı işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma ve kötü yaşam koşullarını protesto etmek amacıyla sokaklara dökülmüştür, Sidi bu Zeyd’de başlayan protestolar zamanla ülkenin geneline ve başkent Tunus’a da ulaşmıştır. Tunus otoritelerinin protestoları engellemek adına aldığı tüm önlemlere rağmen isyan dalgası durdurulamaz bir hal almış, 200’un üzerinde insan hayatını kaybetmiş ve halk devlet kurumlarını yağmalamaya başlamıştır. Bu olayların sonucunda, 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali başkanlığı bırakıp 14 Ocak 2011’de ülkeden kaçmıştır. Halkın 23 yıldır süregelen iktidara dair memnuniyetsizliğinin aksine, bin Ali iktidarı batılı devletler tarafından desteklenmiş, Tunus’taki istikrarın ve laik yapının bir garantisi olarak görülmüştür. Nitekim, Bin Ali’nin devrilmesinin ardından Tunus’ta, uzun yıllardır baskı altında tutulan siyasal İslamcı yapılar güç kazanmıştır. Bin Ali yönetimi tarafından yasaklanan, “İslami Hareket” olarak da bilinen Nahda hareketinin sürgündeki lideri Raşid Gannuşi, Tunus’ta isyanların başlamasıyla ülkesine dönmüş ve büyük bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Zeynel Abidin Bin Ali yönetiminin çökmesinin ardından, Tunus Geçiş Hükümeti, Nahda’ya siyasi parti kurabilmesi için izin vermiş ve Ekim 2011’de yapılan kurucu meclis seçimlerinde, % 40 oy oranı ile seçimi diğer partileri açık ara geride bırakarak, kazanan parti olmuş ve Gannuşi başbakanlığa getirilmiştir. 217 sandalyeli Kurucu Meclis, Geçiş Yönetimine ait tüm yetkileri devralmış ve 1 yıl içerisinde yeni bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirilmiştir (Ayhan 2012, 78)

Gannuşi’nin iktidara gelmesi ile birlikte İslam, Tunus siyasetine geri dönmüştür. Gannuşi iktidarı, Tunus’u “İslamileştirmek” ve devleti laik karakterinden uzaklaştırmak ile suçlanmış, ekonomi ve güvenlik konularında da ağır eleştiriler maruz kalmıştır. Bu durum ülke çapında yoğun protesto gösterilerine neden olmuştur. Diğer bir eleştiri konusu, muhalif isimlere uygulanan şiddettir. 2013 Şubat ayında muhalefetin önde gelen isimlerinden Şükür Belayid’in, Temmuz ayında da bir başka muhalif Muhammed Brahmi’nin öldürülmesi Nahda iktidarına yönelik yoğun tepkilere neden olmaktadır. Belayid suikasti siyasi anlamda da ciddi bir krize yol açmış ve Anayasa Komisyonu’nun Başkanı anayasa görüşmelerini tamamen durdurma kararı almıştır. Geçtiğimiz günlerde komisyon çalışmalarına tekrar başlansa da, 60 üye görüşmelere katılmayı reddetmektedir. Anayasa çalışmaları sırasında en çok tartışmaya neden olan konu dine nasıl referans verileceği konusuydu ilgilidir. İslamcı grupların şeriatı anayasal bir konum haline getirmeye çalışmış ancak yoğun tartışmalar sonucunda mevcut anayasada yer alan “İslam devletin dinidir” maddesinin korunması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ancak, üzerinde halen uzlaşılammış pek çok madde bulunmaktadır. Seçimlerin 2014 yılının Bahar aylarında gerçekleşeceğine dair bir takım

iddialar bulunsa da, ülkeyi yakından takip eden analistler bunun gerçekçi olmadığını ifade etmektedir (Özkırımlı 2013).

Tunus, Arap halk hareketlerinin mihenk taşı niteliğindedir. Başta Tunus olmak üzere tüm Arap Ortadoğu'sunda yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Tunus'ta halk hareketini ekonomik eşitsizlikler ve siyasi baskılar tetiklemiş ve herhangi bir uluslararası müdahale olmaksızın, iktidar tamamen halkın protestoları sonucunda kendiliğinden devrilmiştir. Bu anlamda, Tunus'ta yaşananlar bir halk ayaklanması olarak adlandırılabilir. Ancak, ilk başlarda büyük bir heyecanla karşılanan Tunus'taki gelişmeler, ülkede beklenen demokratikleşme sürecini destekleyecek bir anayasanın halen hazırlanamamış olmasından ve seçimlere dair bir yol haritası çizilememesinden dolayı sorgulanmaya başlanmıştır.

Mısır

Tunus'taki ateş kısa bir süre sonra Mısır'a sıçramış, Mısır halkı 30 yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek karşıtı gösterilere başlamıştır. Mısır'da halkın, 1981 yılından bu yana sürmekte olan Mübarek iktidarının izlediği politikalarından hoşnut olmadığı bilinmekteydi. Mübarek'in iktidarı oğlu Cemal'e devretmek için zemin hazırlaması, halkın iktidara olan öfkesini arttırmıştır (Barnes 2013, 66). Mısır'daki durum büyük ölçüde Tunus'taki ile benzerlikler taşımaktadır. Mısır, Tunus'tan sivil toplum olması ve muhalefet partilerinin her ne kadar yarı kontrol altında olsa da varlığını hissettirmesi anlamında farklılaşsa da, Mısır halkının hükümete ve yetkililere karşı duyguları, ekonomik eşitsizlik ve siyasi baskılar karşısındaki isyanı Tunuslularla örtüşmektedir. Bu anlamda, Tunus'ta yaşananlar Mısır'ı da tetiklemiştir. Tunus ve Mısır arasındaki diğer bir ortak nokta, Mübarek'in, Bin Ali gibi Batı ile son derece iyi ilişkiler içerisinde olmasıdır.

2011 Ocak ayında, ülke çapında protestoların, kamu alanlarının işgali, devlet ve polis binalarının yakılması, hapisane baskınlarına dönüşmesi geri döndürülemez bir hal almıştır. Mısır'da protestolar Kahire merkezindeki Tahrir meydanında yoğunlaşmış, halkın *Kefaya-yat* (Yeter!) sloganıyla bir araya geldiği bu meydan adeta Arap Baharı ile özdeşleşmiştir. Bu noktada vurgulanması gereken bir husus, Mısır yönetiminin tahmin edilen aksine protestolar karşısında son derece kısa bir sürede çözülmesidir. Yönetim ve ordu içerisinde de isyancılara yoğun bir katılım olmuş ve Ortadoğu siyasetinin en deneyimli siyasetçilerinden biri olan Mübarek, 15 gün içerisinde istifa etmiştir. Mübarek sonrası dönemde yeni bir seçim yapılana kadar yönetim, Mısır Silahlı Kuvvetler Komutanı Hüseyin Tantavi başkanlığında Askeri Konsey'e geçmiştir. Mısır'da Mübarek rejimini deviren protestolara çok farklı kesimden kişiler katılsa da, Mübarek sonrası dönemde Müslüman Kardeşler önderliğindeki İslami gruplar ön plana çıkmıştır. Üç turlu olarak yapılan meclis seçimleri sonucunda Müslüman Kardeşlerin kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi sandalyelerin %47'sini almıştır. Diğer bir İslamcı parti olan Nur Partisi ikinci olurken, Vafd ve Mısır Bloğu gibi laik yapıda olan partiler geri sıralarda kalmıştır (Habertürk, 22 Ocak 2012). Meclis seçimlerinin ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de, Müslüman Kardeşlerin aday gösterdiği Muhammed Mursi kazanarak, Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur.

Mısır'da Mübarek'in büyük bir halk hareketi ile devrilmesi ve yapılan seçimler sonucunda Mursi'nin iktidara gelmesi, Mısır halkının beklentilerini karşılayamamıştır. Mursi'nin

Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesinin kısa bir süre ardından, bu sefer de Tahrir meydanı Mursi karşıtı gösterilere sahne olmuştur. Mursi'nin, Mübarek iktidarını deviren Mısır halkının desteğini aramak yerine devlet başkanlığı yetkilerini sonuna kadar kullanarak aldığı tartışmalı kararlar büyük tepki toplamış, halk "Firavun Devlet Başkanı İstemiyoruz!" çığlıklarıyla sokaklara dökülmüştür. Halkın tepkisinin artmasında, Mursi'nin orduyu ve yargıyı pasifize etmesi, kendisine süper yetkiler tanıyan bir kararname çıkartması (yargıdan muaf) ve anayasa yazım çalışmalarında liberaller ve sol partileri dışlayarak, İslamcılarının domine etmesinin sağlaması rol oynamıştır. Mısır halkının giderek kutuplaşmasına yol açan bu süreç, 3 Temmuz 2013 tarihinde, Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin darbe yaparak Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi devirmesi ve yönetime el koymasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Genel Kurmay Başkanı Abdülfettah El Sisi, yapılan darbe ile birlikte, anayasanın askıya alındığını ve yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en kısa zamanda gerçekleştirileceğini duyurmuş, Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur, geçici cumhurbaşkanı olarak belirlenmiş ve geçici teknokrat bir hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Darbenin ilan ile birlikte darbe karşıtları harekete geçmiş, yoğun protestolar başlatmıştır. Mısır'da askeri yönetim protestoları büyük bir katliamla bastırma politikasını gitmiş, binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbe iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak darbe, Ortadoğu'ya dair demokratik dönüşüm beklentilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Tarihsel olarak anti-demokratik rejimler tarafından yönetilmiş, pek çok kez askeri darbelere sahne olmuş Ortadoğu'da demokratik bir kültürün yerleşmesinin son derece zor olduğuna dair iddiaları güçlendirmiştir. İkinci olarak ise, ABD'nin, Mısır'daki olaylar karşısında izlediği tutum dikkatleri çekmiştir. Ortadoğu'daki rejim değişiklikleri sonrası Müslüman Kardeşlerin yükselişinden büyük endişe duyan ABD Başkanı Obama, Mısır'daki siyasi gelişmelerin, ABD kanunlarına, darbe olarak tanımlanmasını gerektirecek bir yükümlük olmadığını belirterek Mısır'a yönelik yardımlarını devam ettirebileceğinde karar vermiştir (Habertürk, 27 Temmuz 2013). Ancak, Mısır yönetiminin darbe-karşıtlarına karşı uyguladığı şiddet karşısında, yoğun eliştirilere maruz kalan ABD, Mısır'a yönelik olarak uyguladığı yardımları geçici bir süre askıya aldığını açıklamıştır (Hürriyet, 20 Ağustos 2013). Bu durum, geleneksel olarak darbelere karşı çıkan ABD'nin, Ortadoğu'ya yönelik olarak uyguladığı "çifte standartlı" politikayı gözler önüne sermesi açısından önem taşımaktadır.

Libya

Mısır ve Tunus'un ardından ayaklanmalar iki ülkenin ortasında bulunan Libya'da ortaya çıkmış ve 40 yılı aşkın bir süredir ülkeyi yöneten Muammer Kaddafi'nin iktidarı sallanmaya başlamıştır. Libya'daki gelişmeler, Tunus ve Mısır'dan oldukça farklı bir şekilde seyretmiştir. Aşiret yapılarına dayanan ülke, ayaklanmalar sırasında, Kaddafi yanlıları ve karşıtları olmak üzere ikiye ayrılmış, ülke ikiye bölünmüş ve aşiretler arası bir iç savaş yaşanmaya başlamıştır (Ayhan 2011). Aşiretler arası yaşanan bu iç savaş sırasında, Kaddafi ve yanlılarının Bingazi'yi ele geçirerek, ayakta kalması sonucunda, devreye Fransa ve İngiltere bombardımanı girmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi; uçuşa yasak bölge oluşturulması, silah ambargosu uygulanması ve sivillerin can güvenliğinin sağlanması maddelerini içeren 1973 sayılı kararı onaylamıştır (Williams ve Bellamy 2012, 275). Mart

2011’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı’nın çıkmasının ardından NATO, “insani müdahale” kapsamında Libya’ya yönelik hava harekati operasyonuna başlamıştır. Yaklaşık 8 ay süren ve NATO bombardımanın eşlik ettiği bu süreç sonunda Geçici Ulusal Konsey kesin zafer kazanmış, Muammer Kaddafi öldürülmüş, Kaddafi yandaşları bastırılmış, Libya’nın tamamı Geçici Konsey Güçleri’nin kontrolüne geçmiştir.

Libya’da Kaddafi sonrası dönemde istikrar henüz sağlanamamıştır. Bölgeler ve aşiretler arasındaki güç mücadelesi varlığını sürdürmektedir. Bu durum Barka bölgesinde özerklik yanlılarının kendi hükümetlerini kurmalarına kadar varmıştır (Sabah, 5 Kasım 2013). Petrol gelirlerinin paylaşımı bölgeler arasındaki mücadelenin en temel nedenlerinden bir tanesidir. Libya’daki ayrılıkçı tutumların varlığı, Libya’nın yeni bir “Somali” olabileceği şeklinde yorumlara neden olmaktadır (Van Genugten 2011, 61). Devlet geleneğinden yoksun olan ve aşiretler halinde yapılanmış bu ülkede, kurumsal ve bürokratik yapıların eksikliği, Libya’da demokratik bir geçiş sürecinin yaşanmasını engellemekte, ülkede iç çatışma sona ermemektedir.

Libya’da yaşananlar, Ortadoğu’daki isyanların arkasında sadece baskılardan bıkmış halkın yönetimlere karşı ayaklanmasını görmenin eksik olacağını ortaya koymuştur. Özellikle Libya örneğinde, ayaklanmaların başlamasında ve koordine edilmesinde dış güçlerin etkisinin olduğuna dair inanış kuvvet kazanmıştır. NATO’nun Libya’ya yönelik saldırılarında yüksek sivil kayıpların olması ve Kaddafi’nin öldürülme şekli dahi eleştirilere neden olmuştur. Petrol ve doğalgaz kaynakları açısından oldukça zengin olan Libya, Kaddafi sonrası dönemde batılı şirketler için bir fırsatlar ülkesi konumuna gelmiştir.

Suriye

Şu ana kadar incelenen ülkelerin hepsindeki ayaklanmalar iktidarların devrilmesi ile sonuçlanmıştır. Suriye ise yaklaşık olarak 2,5 yıldır, Beşar Esad yönetimine karşı sürdürülen isyanlar ve Esad yönetiminin bu hareketler karşısında uyguladığı şiddet politikası ile her geçen gün istikrarsızlığa sürüklenmektedir. Suriye’deki isyanların, Tunus’tan sonra ülkeye ulaşması üç ay gibi bir zaman almış ancak ilk zamanlarda iktidar muhalif sesleri kontrol altında tutmayı başarmıştır. Bu süreçte, Esad yönetimi, olağanüstü hali kaldırmak, siyasi tutukluları serbest bırakmak ve anayasal değişiklikler yapmak gibi hamlelerde bulunsa da halk tatmin olmamış, isyanı arttırarak devam ettirmiştir. Suriye’de dağınmış olan muhalefet, Suriye Ulusal Konseyi adı altında birleşmiştir. Özgür Suriye Ordusu, muhalefetin silahlı gücü olarak Esad güçleri ile savaşmaya başlamıştır. Ancak zamanla Suriye Ulusal Konseyi de kendi içerisinde bölünmüş, muhalifler birbirleriyle mücadele içerisine girmiştir. Bugün Suriye içerisinde muhalefetin çatı örgütü olan Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyonu, PYD, Suriye Kürt Ulusal Konseyi, Halkçı Koruma Birlikleri’nden oluşan Kürt Yüksek Komitesi, El-Nusra Cephesi, Fetah el-Islam, Ahrar el-Şeham, Şükür el-Islam gibi İslamcı gruplar ön plana çıkmaktadır.

Suriye’de Esad rejiminin kendiliğinden çözülmemesi, sorunun uluslararası bir krize dönüşmesine yol açmıştır. Suriye’deki isyan sürecine yönelik tepkiler uluslararası bir kampanyaya da dikkatleri çekmiştir. Batılı güçler ve Arap Devletleri Beşar Esad yönetiminin iktidarı devretmesi konusunda kesin bir tavır alırken, Rusya, İran ve Çin, Esad rejimine destek vermiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri olarak Rusya ve

Çin, Suriye'ye yönelik olarak alınabilecek herhangi bir yaptırım kararına ve dış müdahaleye karşı çıkmış ve oturumlarda veto yetkilerini kullanmışlardır. Diğer bir ifadeyle, Suriye, uluslararası güçlerin mücadele alanına dönüşmüştür. Suriye'ye yönelik olarak gerçekleştirilebilecek bir uluslararası müdahale kararının meşru zemininin oluşmamasına ek olarak, uluslararası güçler bu konuda herhangi bir inisiyatif sergileme eğiliminde gözükmemiştir. Batılı güçler, muhalefete açık olarak siyasi bir destek vermiştir.

2013 Ağustos ayında, Esad güçlerinin Şam'ın Doğu Guta bölgesinde düzenlediği saldırılarda aralarında çok sayıda kadın ve çocuğun bulunduğu 1,300 kişinin öldüğü ve saldırılarda kimyasal silah kullanıldığı öne sürülmüştür (Hürriyet, 21 Ağustos 2013). Kimyasal silah kullanımı iddiası karşısında ABD harekete geçmiş, Suriye'ye askeri müdahale konusunu gündeme getirmiştir. Askeri müdahale konusu tartışılırken, Rusya, ABD'ye diplomasi çağrısında bulunmuş ve taraflar Cenevre'de biraraya gelmiştir. ABD ve Rusya, Suriye yönetiminin ülkedeki kimyasal silah stokunun tam listesini vermesi ve bu silahların 2014'ün ilk yarısına kadar imha edilmesi kararında anlaşmıştır. Suriye'de bu öneriye sıcak bakmış, böylece Suriye'ye yönelik bir askeri operasyon seçeneği masadan kalkmış, konunun diplomasi yoluyla çözülmesi yönünde genel bir uzlaşma zemini sağlanmıştır. Suriye'de istikrarın sağlanması adına, Suriye yönetimi ve muhaliflerin de katılımıyla, Birleşmiş Milletler inisiyatifinde "Barış Görüşmesi" adı altında Cenevre'de ikinci bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Suriye'ye yönelik askeri operasyon konusunda isteksiz olan ve iki buçuk yıla aşkın bir süredir içeriden çökmesi bekleyen ABD'nin tavır değişikliğinin arkasında yatan nedenin, Suriye'de Esad'a alternatif oluşturacak, güvenilir bir muhalefetin yaratılmamış olmasının ve Suriye'nin giderek radikal İslamcı grupların merkez üssü haline gelmesi olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum ABD'yi ve Avrupa ülkelerini, Esad rejimi ile diplomasi masasına oturmaya itmştir.

Suriye'de yaşananlardan en çok etkilenen ülke Türkiye olmuş, Suriye'deki istikrarsız siyasi yapı, Türkiye-Suriye arasında büyük bir siyasi krize dönüşmüştür. Türkiye, Suriye'deki isyan karşısında ilk günlerde ihtiyatlı bir politika izlemiş, sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak ilerleyen günlerde, Suriye rejiminin sivil halka yönelik uyguladığı şiddetin artması ile birlikte, Türkiye, Esad yönetimini halkının taleplerine kulak vermesi konusunda uyarılmıştır. Bu uyarı zamanla şiddetini arttırmış, Türkiye büyükelçiliğinin Şam'dan geri çekilmesine ve Esad karşıtı muhalif oluşum Suriye Ulusal Konseyi'ne açık bir şekilde destek verilmesine yol açmıştır. Suriye Ulusal Konseyi'nin merkezi İstanbul olarak kabul edilmiş ve konseyin askeri kanadı olarak hareket eden Özgür Suriye Ordusu'na, Türkiye'nin askeri ve lojistik destek sağladığı iddia edilmiştir. Buna ek olarak, Türkiye, Hatay ve Şanlıurfa'da kurulan çadır kentlerle, rejimin uyguladığı şiddet politikasından kaçan Suriyelilere sığınak sağlamıştır.

Batının müdahale edemediği/etmekten kaçındığı Suriye hususunda, Türkiye, tampon bölge, insani koridor kurulması ve hatta askeri müdahale konularıyla gündeme gelmiştir. Türkiye'nin Akdeniz üzerinde keşif yapan F4 uçağının Suriye tarafından düşürülmesi ve Ekim ayında Esad güçleri tarafından atılan ve Türkiye sınırına geçip, 5 sivilin hayatını kaybetmesine yol açan havan topu saldırılarından sonra, TBMM, Türk Silahlı

Sonuç ve Değerlendirme

Kuvvetleri'ne, sınır ötesi operasyon yetkilendirilmesini içeren tezkereyi onaylamıştır. Bu noktada, Türkiye, bir üyesi olduğu NATO'dan yardım istemiş ancak örgüt, Suriye'ye yönelik herhangi bir uluslararası müdahale için şartların olgunlaşmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin yoğun talepleri sonucunda, NATO, ülkeyi, Suriye karşısından gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında koruyacak patriot füzelerinin yerleşmesine onay vermiştir. Türkiye'nin, Suriye'de muhalefete verdiği açık destek ve Esad yönetimine karşı sergilediği sert tutumu, iki ülke arasındaki tansiyonu arttırmıştır. Uluslararası toplumun değişen tavrı, Türkiye'nin de Suriye konusundaki tavrını değiştirmeye zorlamıştır. Suriye krizinin diplomasi yoluyla çözülmesi adına yürütülen inisiyatiflerde Türkiye de yerini almaktadır. Ancak, Suriye krizi, Türkiye için, Suriyeli sığınmacılar sorununu yaratmıştır. Resmi olarak rakamları 660.000 olan Suriyeli sığınmacılar, Türkiye'yi gerek siyasi gerek de ekonomik açıdan zorlamaktadır.

İncelenen ülkelere ek olarak, Yemen'de 2011 yılında baş gösteren Arap hareketlerinden etkilenmiş ve Yemen'deki ülke çapındaki protesto ve gösteriler, Devlet Başkanı Salih'in istifası ile son bulmuştur. Diğer taraftan, Ürdün, Bahreyn, Suudi Arabistan, Fas, Irak, İran, Kuveyt, Umman, Sudan, Moritanya, Cezayir ve Lübnan'da da genel hareketin bir parçası olarak yönetim karşıtı protesto ve gösteriler düzenlenmiş ancak yönetim değişikliklerine yol açacak boyuta ulaşmamıştır.

Tunus'taki İslami iktidarın farklı görüşleri kapsama noktasındaki isteksizliği, Mısır'da seçimle iktidara gelmiş Müslüman Kardeşlerin askeri bir darbeyle indirilmesi, Libya'ya uluslararası müdahale, büyük güçlerin ülke üzerindeki ekonomik paylaşım planları ve Suriye'de devam eden iç karışıklık, Ortadoğu'nun demokratik dönüşümüne ilişkin umutların yok olmasına neden olmuştur. Ortadoğu'da meydana gelen toplumsal hareketler her ne kadar istenilen sonuçları yaratmasa da, bölgeye ilişkin algılamalarda değişimlere neden olmuştur. Ortadoğu geleneksel olarak batılı güçlerin mücadele alanı olarak algılanmış, Ortadoğu'da meydana gelen siyasi olayların ana aktörleri olarak bölgesel devletler yerine uluslararası güçler görülmüştür. Bu süreç, batının güdümünde hareket eden "çaresiz Arap" imajının sorgulanmasına, Ortadoğu toplumlarının da "devrim" yapabileceğine dair bir inancın oluşmasına yol açmıştır (Hazran 2012, 116). Bu çerçevede, Bernard Lewis'in 1972 yılında yayınladığı bir makalede ortaya attığı "bir Batı doktrini olan kötü hükümetlere karşı direnme hakkı İslami düşünceye yabancıdır" tezi (1972, 33) Ortadoğu'daki hükümet karşıtı ayaklanmalarla birlikte tekrar gözden geçirilmeye başlanmıştır.

Ortadoğu bölgesi tarihi olarak bir dönüm noktasından geçmektedir. Bölgede ilk defa yöneticiler halk ayaklanması sonucu yönetimden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum Ortadoğu'daki tüm liderlerin koltuklarını kaybetme korkusunu beraberinde getirmiştir. Arap dünyasında siyasi iktidarların devrilmesi ile birlikte demokratikleşmenin önünün açıldığı düşünülmüştür. Ancak, bugün bölgede yaşananlar beklentilerin son derece gerisindedir. Bu durumda bölgede istikrarın henüz sağlanamamış olmasının ve taşların yerine oturmasının etkisinin büyük olduğu muhakkaktır. Ancak, iktidardaki isimler değişse de, Ortadoğu siyasetinin gerek yönetim anlayışı gerekse idari yapı anlamında ana hatlarıyla devam ettiği gözlemlenmektedir. Yapılan seçimler, bölgedeki iktidar devri sonrası ortaya çıkan

bir eğilime de dikkati çekmiştir. Uzun yıllardır laik yapılar tarafından yönetilen Tunus ve Mısır'da, Zeynel bin Abidin ve Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yapılan seçimlerde İslamcı partiler zafer kazanmıştır. Din üzerinden siyaset yapan partilerin beklenen demokratikleşme taleplerini ne oranda karşılayacağı konusunda tartışmalar yürütülürken, Mısır askeri bir darbe ile sarsılmıştır. Demokrasinin yerleşmesi şüphesiz ki uzun soluklu bir süreçtir ve bu noktada Ortadoğu'ya demokrasinin yerleşip, yerleşemeyeceğine yönelik tartışmalarda işi zamana bırakmak gerekmektedir. Bölgenin, sivil toplumun zayıf olması, biat temeline dayalı siyasi kültür ve kurumsal yapıların eksikliği gibi demokrasinin gelişimini engelleyen yapısal sorunları olduğu muhakkaktır. Bu noktada, kritik olan Ortadoğu'daki yeni iktidarların izleyeceği tutumdur. Bölgede yeni kurulan iktidarların, bölge halklarının demokrasi, özgürlük, insan hakları ve ekonomik refah taleplerini karşılayabilmesi için halk nezdinde "rıza" üretmesi gerekmektedir. Aksi halde beklenen değişimin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır.

Kaynakça

- Ayhan, Veysel. 2011. Libya iç savaşı: kabileler arası güç mücadelesi, *Ortadoğu Analiz* 3 (27), 8-14.
- Ayhan, Veysel. 2012. Tunus isyanı: Arapların devrim ateşini yakması, *Ortadoğu Etütleri* 3 (2), 59-93.
- Barnes, Ashley. 2013. Creating democrats? Testing the Arab Spring, *Middle East Policy* 20 (2), 55-72.
- CNN. 2013. Morsy out in Egypt coup. 28 Haziran.
- Çubukçu, Mete. 2012. *Yıkılsın Bu Düzen! Fel Yaskut Ennizam! Arap Ayaklanmaları ve Sonrası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dalacoura, Katerina. 2011. The 2011 uprisings in the arab middle east: political change and geopolitical implications, *International Affairs* 88 (1), 63-79.
- Habertürk. 2012. Mısır'da zafer Müslüman Kardeşler'in. 22 Ocak.
- Habertürk. 2013. ABD "darbe" demeyecek. 27 Temmuz.
- Hazran, Yusri. 2012. The Arab Revolutions: a preliminary reading, *Middle East Policy* 13 (3), 116-122.
- Hinnebusch, Raymond. 2005. The politics of identity in Middle East international relations, *International Relations of the Middle East* içerisinde, der. Louise Fawcett, Oxford: Oxford University Press.
- Hürriyet, 2013. Suriye'de kimyasal saldırı iddiası: 1300 ölü. 21 Ağustos.
- Hürriyet. 2013. ABD Mısır'a yardımı "geçici olarak" askıya aldı. 20 Ağustos.
- İnaç, Hüsamettin. 2011. Arap Baharı sürecinde Arap kimliğinin dönüşümü, *Ortadoğu Yılığ*. Sayı 7, Yıl 7, 487-501.
- Lewis, Bernard. 1972. Islamic concepts of revolution. *Revolution in the Middle East* içerisinde, der. P.S. Vatikiotis, London: George Allen & Unwin.
- Malik, Adeel ve Bassem Awadallah. 2011. The economics of Arab Spring, *CSAE Working Paper*, wps/2011-23.
- Oğuzlu, Tarık. 2011. Arap Baharı ve yansımaları, *Ortadoğu Analiz* 3 (36), 8-16.
- Özkırımlı, Umut. 2013. Nadia Marzouki anlatıyor: Tunus'ta neler oluyor?, <http://www.t24.com.tr>. [Erişim tarihi: 11 Ekim].
- Sabah. 2013. Libya'da bölünmeye doğru bir adım daha. 5 Kasım.
- The Guardian, 2011. Tunisian protests have caught Nicolas Sarkozy off guard, say opposition. 17 Ocak.
- Van Genugten, Saskia. 2011. Libya after Gaddafi, *Survival* 53 (3) Haziran-Temmuz, 61-74.

Williams, Paul D. ve Alex J. Bellamy. 2012. Principles, politics, and prudence Libya, the responsibility to protect, and the use of military force. *Global Governance* 18, 273-297.

Abstract

Arab Spring and the Future of Democracy

This study aims to outline the dynamics emerged in the Middle East by the process called as Arap Spring. Within this framework, internal and external factors triggering the social movements in the Arab World are analyzed. The positions of the international powers in these developments are evaluated. After analyzing the regional developments as a part of a general wave, in order to display the differences between different countries, political developments in Tunisia, Egypt, Libya and Syria are scrutinized one by one. In the light of all these evaluations, it is discussed how to analyze the political developments in the Arab World and if a democratic transformation is possible or not.

Keywords

Arab Spring, upheaval, social movement, democratization

